

M a r e k G e d l, *Die Sichel in Polen, Prähistorische Bronzefunde*, Abteilung XVIII Band 4, Stuttgart 1995, ss. 119 i VIII, 978 tablic

W ramach znanej, monumentalnej serii *Prähistorische Bronzefunde* ukazało się (z wielkim opóźnieniem) opracowanie prof. dr. hab. M. Gedla, dotyczące kolejnej licznej grupy zabytków metalowych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, a mianowicie sierpów. Uwzględnione zostały w nim zresztą, w zgodzie z sensem, także formy odlewnicze do ich produkcji oraz okazy żelazne tych narzędzi, pochodzące z wczesnej epoki żelaza. Jest to już szósta monografia pióra tego Autora opublikowana w ramach powyższej serii. Wcześniej bowiem ukazały się tomy poświęcone brzytwom (M. Gedl, *Die Rasiermesser in Polen*, PBF VIII 4, 1981), nożom (M. Gedl, *Die Messer in Polen*, PBF VII 4, 1984), przyborom toaletowym (M. Gedl, *Die Toilettegeräte in Polen*, PBF XV 4, 1988), sztyletom (M. Gedl, *Die Dolche und Stabdolche in Polen*, PBF VI 4, 1980) a także szpilom z wczesnych faz epoki brązu (M. Gedl, *Die Nadeln in Polen I*, PBF XIII 7, 1983). W sumie jest to więc pokaźna biblioteczka źródłoznawcza pióra jednego Autora.

W omawianym opracowaniu uwzględnionych zostało 653 sierpów brązowych (wyliczone w katalogu, natomiast wg wzmianki Autora na s. 5 winno ich być 671), 72 żelazne oraz 12 form do odlewu sierpów brązowych. Jednak mniej niż 2/3 z podanej liczby stanowią zabytki zachowane obecnie w oryginale, a pozostałe to okazy zaginione – znane z literatury, danych archiwalnych lub niekiedy z kopii sporządzonych dla celów ekspozycyjnych. Liczby powyższe odnoszą się do stanu na początku 1986 r., gdy Autor zakończył prace nad przygotowaniem tomu. Jednak nieliczne odkryte później egzemplarze na pewno nie zmieniły obrazu chronologii i terytorialnego rozprzestrzenienia znalezisk ani proporcji występowania zasadniczych ich typów. Podkreślić przy tym należy, iż Autor dotarł do wielu zabytków nie publikowanych, w tym także przechowywanych w zbiorach niemieckich. Dodać trzeba, że podane liczby oznaczają stan minimalny znalezisk, gdyż informacje o niektórych dawniej odkrytych skarbach są ogólnikowe i czasem nie podają dokładnej liczby wchodzących w ich skład egzemplarzy sierpów.

Znamienne jest zróżnicowanie charakteru występowania znalezisk sierpów. Ponad połowę znanych egzemplarzy brązowych odkryto bezspornie w skarbach, a ponadto sporą liczbę (blisko 1/4) na cmentarzyskach, natomiast niewielki procent pochodzi z osad, znalezisk rzecznych i bagiennych, wreszcie pewna liczba to znaleziska luźne, a wreszcie okoliczności znalezienia niektórych okazów są nie znane. Natomiast ponad połowa egzemplarzy żelaznych to znaleziska grobowe, sierpy żelazne były też dość często odkrywane w skarbach narzędzi żelaznych (nigdy wraz z okazami brązowymi).

Najstarsze sierpy brązowe pochodzą z późnej fazy kultury przedłużyckiej u schyłku II okresu epoki brązu, olbrzymia większość znalezisk, tak okazów brązowych jak i żelaznych, jest związana z kulturą łużycką; ponadto pojedyncze okazy sierpów pochodzą z zespołów kultury pilińskiej, pomorskiej i kultury kurhanów zachodniobałtyjskich. Jest znamienne, że pojawienie się w okresie halsztackim sierpów żelaznych nie oznaczało wyparcia z użytku okazów brązowych, gdyż niektóre z nich są datowane jeszcze na okres Ha D.

Nader charakterystyczny jest ogólny obraz rozmieszczenia znalezisk (por. tabl. 39). Bardzo duże zagęszczenie występuje w zachodniej części Polski, umiarkowane w zachodniej Małopolsce i Polsce środkowej a tylko pojedyncze znaleziska na wschodzie i północnym wschodzie. Szczególny wpływ na ukształtowanie obszaru ich rozprzestrzenienia mają skarby zawierające sierpy brązowe (por. tabl. 47A), choć bardzo podobne jest rozmieszczenie znalezisk sierpów żelaznych (tabl. 46B); zwraca też uwagę całkowity brak okazów żelaznych na wschodzie i obecność tylko pojedynczych znalezisk na Pomorzu. Nie ulega wątpliwości, iż znaczący wpływ na ten rozkład znalezisk miał o wiele lepszy system ich rejestracji na dawnych obszarach państwa niemieckiego,

jednak przykład b. Prus Wschodnich (tylko 4 stanowiska) dobitnie wskazuje, że istniały głębokie różnice w częstotliwości używania sierpów metalowych w poszczególnych rejonach ziem polskich.

M. Gedl przeprowadził bardzo szczegółowy podział analizowanego zbioru sierpów. Olbrzymią większość sierpów brązowych (ca 90%) zaliczył do grupy sierpów z guzem (datowane od II/III okresu brązu do Ha D), w ramach której wyróżnił 25 typów i odmian. O wiele mniej zróżnicowaną grupę tworzą brązowe okazy typu południowego, tzw. Zungensicheln (z językowaną rękojeścią), rozdzielone na 3 warianty (ogółem 56 egzemplarzy), datowane na epokę brązu, a 3 okazy reprezentują formy specyficzne. Wśród sierpów żelaznych można wydzielić tylko 2 odmiany (z zagiętym występem u podstawy oraz z kolcem do rękojeści). Na tle europejskim zbiór sierpów z terenu Polski prezentuje się bardzo jednolicie. Terytorialne rozprzestrzenienie większości form sierpów z guzkiem pokrywa się z generalnym ich zasięgiem, Wyraźnie odmienne jest rozmieszczenie sierpów miniaturowych, skoncentrowanych w Wielkopolsce, oraz krótkich sierpów typu pomorskiego – znanych głównie z Pomorza (tabl. 44AB i 45A). Zasięg zawężony mają również sierpy typu południowego (Zungensicheln), które nie docierały na Pomorze, oraz sierpy żelazne, skoncentrowane na obszarze grupy białowickiej, a mniej liczne w innych rejonach Śląska, w Wielkopolsce i Polsce środkowej.

Omawiane opracowanie dostosowane jest do zasad serii Prähistorische Bronzefunde, a więc zasadnicze znaczenie ma tekst katalogu i część ilustracyjna. Pewne wątpliwości budzić może przyjęty dla serii układ katalogu, w którym zabytki uporządkowane zostały według surowca (sierpy brązowe, formy odlewnicze i okazy żelazne), a następnie według typów i ich odmiana. Dzięki temu układowi łatwiej jednak jest korzystać z materiałów i poprzedzającej poszczególne partie katalogu analizy chronologicznej.

W katalogu zamieszczono wszystkie niezbędne dane o poszczególnych zabytkach wraz z bibliografią, danymi o zbiorach, itp. Bardzo skrótowo potraktowany opis zabytków dzięki zamieszczeniu starannie wykonanych rysunków nawet niewielkich fragmentów sierpów jest wystarczający. Podkreślić trzeba, iż w katalogu zamieszczono też wyliczenie innych zabytków wchodzących w skład zespołów. Dodać należy, że na 27 tablicach zamieszczono rysunki kompletu zabytków z wielu skarbów i grobów zawierających w swych inwentarzach sierpy. Umożliwia to Czytelnikowi szybkie sprawdzenie słuszności wniosków chronologicznych Autora. Cennym uzupełnieniem jest również załączenie, oprócz mapy zbiorczej, 23 mapek przedstawiających terytorialne rozprzestrzenienie wszystkich liczniej występujących typów i odmian sierpów oraz ilustrujących inne zjawiska dotyczące występowania tych zabytków (np. mapy sierpów z grobów, ze skarbów, osad, itp.).

Część katalogową poprzedziło obszernie wprowadzenie (s. 1–20). W jego skład weszły krótkie podrozdziały poświęcone ogólnie formom sierpów, ich funkcji, metodom produkcji, stanowi badań i bazy źródłowej oraz obszerniejsze omówienie sytuacji kulturowej na obszarze Polski (cenne zwłaszcza dla Czytelnika zagranicznego). Wstęp kończy obszernie podsumowanie generalne zatytułowane „Sierpy epoki brązu i wczesnej epoki brązu w Polsce”. Ważniejsze wnioski zawarte w tej części zostały przeze mnie wyżej przedstawione.

Przedstawiona charakterystyka pracy M. Gedla wskazuje, że jest to cenne dzieło źródłoznawcze, którego wartość nie ogranicza się tylko czy też głównie do rzetelnego sporządzenia katalogu i klasyfikacji typologicznej sierpów. Wstęp do tej książki dla badaczy zagranicznych może być też dobrym wprowadzeniem do problematyki epoki brązu i okresu halsztackiego na ziemiach polskich. Zawarte w tej pracy konkretne konstatacje dotyczące sierpów rzutują w sposób istotny na wiele zagadnień związanych z dystrybucją wyrobów metalowych na terenie Polski, stosunkami gospodarczymi oraz powiązaniem ziem polskich z obszarami ościennymi.